

TILBURG

Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur
Verschijnt vier maal per jaar.

Jaargang 7, nr. 4
december 1989

ISSN: 0168-8936

Uitgave

Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurgoed
K.v.K. S 096029

Redactie/Vormgeving

Henk van Doremalen
Ronald Peeters

Stukken voor de redactie te zenden aan redactie-secretariaat
t.a.v.

Ronald Peeters
Montfortanenlaan 96
5042 CX Tilburg.

Abonnementen

Jaarabonnement
f 27,50
instellingen en bedrijven
f 32,50
Losse nummers verkrijgbaar in de boekhandel (f 6,95).
Abonneren door overmaking op de rekening van de Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurgoed,
Beeklaan 57,
5032 AB Tilburg.

Gironummer 5625554
AMRO-bank rek.nr.
42.81.63.343
onder vermelding van 'abonnement 1990'

Foto's

Indien niet anders vermeld: fotocollectie van het Gemeentearchief Tilburg.
Omslagfoto: Prins Willem van Hessen-Kassel (1682-1760), heer van Tilburg en Goirle (1710-1754) (Coll. Staatliche Kunstsammlungen Kassel, BRD)

Druk

Drukkerij Pabo Print b.v.
Tilburg

Ten geleide

Het vierde nummer van de zevende jaargang van het tijdschrift 'Tilburg' bevat bijdragen van de gemeente-archivaris, een inmiddels bekende Tilburgse publicist en een zojuist afgestudeerd historicus.

Paul van Dun bewerkte een deel van zijn doctoraalscriptie. Hij gaat in op een staking die in mei 1908 uitbrak in de weverij van de firma. Wed. J.B. de Beer. Van Dun behandelt de partijen die bij het conflict betrokken waren en geeft een overzicht van het ontstaan, het verloop en het einde van de staking. Op de achtergrond speelt de erkenning van de vakbonden als onderhandelingspartner een rol, een rond de eeuwwisseling veel terugkerend thema.

Ed Schilders geeft in de vorm van dagboeknotities aan wat er sinds de publicatie van het boek 'Moordhoek' gebeurd is. Het boek heeft - zoals verwacht - heel wat emoties losgemaakt. Schilders geeft een overzicht van nieuwe gegevens, beschuldigingen en halve en hele (on)waarheden die hem het afgelopen jaar bereikten over de 'zaak Marietje Kessels'. Gerard Steijns, archivaris van de gemeente Tilburg, schrijft in een door hemzelf als 'speels' betitelde genealogische bijdrage over Willem van Hessen-Kassel. Van Hessen-Kassel was van 1710 tot 1754 heer van Tilburg en Goirle. In de rij van heren van Tilburg is Van Hessen-Kassel een uitzonderlijk geval. Onder de nazaten van deze eigenaar van de heerlijkheid en het kasteel van Tilburg treffen we verscheidene Europese vorstenhuizen aan. Een genealogisch overzicht verduidelijkt dit.

Tilburg Kort bevat onder meer een bespreking van Rob van Putten van het boek over architect Jo Bedeaux en van Jef van Kempen van het boek over dichter Anthony Kok. Ronald Peeters tekent voor de inhoudsopgave van de jaargangen VI en VII van 'Tilburg'.

De redactie

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van Van Raak B.V. en Melis Gieterijen B.V.

Inhoud

De staking bij de Wed. J.B. de Beer in 1908

Paul van Dun 100

Een jaar Moordhoek

Ed Schilders 106

**Willem van Hessen-Kassel,
een vorstelijk heer van Tilburg
drs. G.J.W. Steijns** 109

Tilburg kort 113

Inhoudsopgave jaargang VI (1988) en VII (1989) 115

afb. 4

November

Telefoon: Ronald Peeters (gemeentearchief, medewerker aan *Moordhoek* met bijzonder nieuws. Door de verwickelingen rond *Moordhoek* kwam Peeters in contact met Paul Kessels, kleinzoon van Mathieu en Philomena Kessels. Paul Kessels achtte het gemeente-archief van Tilburg een waardig onderkomen voor allerlei paperassen die hij nog in bezit had. Over de familie en de fabriek vooral. Hij leverde ze af in een grote doos. Onderzoek bracht een bijzonder document aan het licht: een schriftje met daarin versjes en liedjes, met kroontjespen en inkt (over)geschreven door Maria Kessels.

Dat het boekje van Marietje was, wordt duidelijk door de vermelding van haar naam op het omslag en op de eerste bladzijde, waar ook het jaartal 1898 staat. Op een volgende bladzijde staat genoteerd: 'Maria kan beter schrijven'. Het was dus blijkbaar een oefen-

schrift, iets was bevestigd wordt door de vermelding op sommige plaatsen van het aantal fouten dat bij het overschrijven gemaakt werd. De liedjes en versjes die Marietje overschreef dragen titels als *Ter eere van het H. Hart*, een actueel onderwerp in 1898. Toen werd immers de kerk van de Noordhoek ingewijd en opgedragen aan het Heilig Hart. Veel gebedjes die gericht zijn aan Maria; *De geloovige zielen*; een *Kerstlied*; *De Hollandse Vlag*; en *Voor de H. Communie*. Het volgende is een citaat uit het heilig-Hart-vers.

O verberg mij in uw wonden,
Onze schuilplaats, hoop en vreugd,
Daarin zal ik sterkte putten
In den strijd op 't pad der deugd.
Daarin zal ik veilig wonen,
Zoo in voorspoed als in nood,
Daar een gunstig oordeel vinden,
In het uur van mijnen dood.

Willem van Hessen-Kassel

een vorstelijke heer van Tilburg

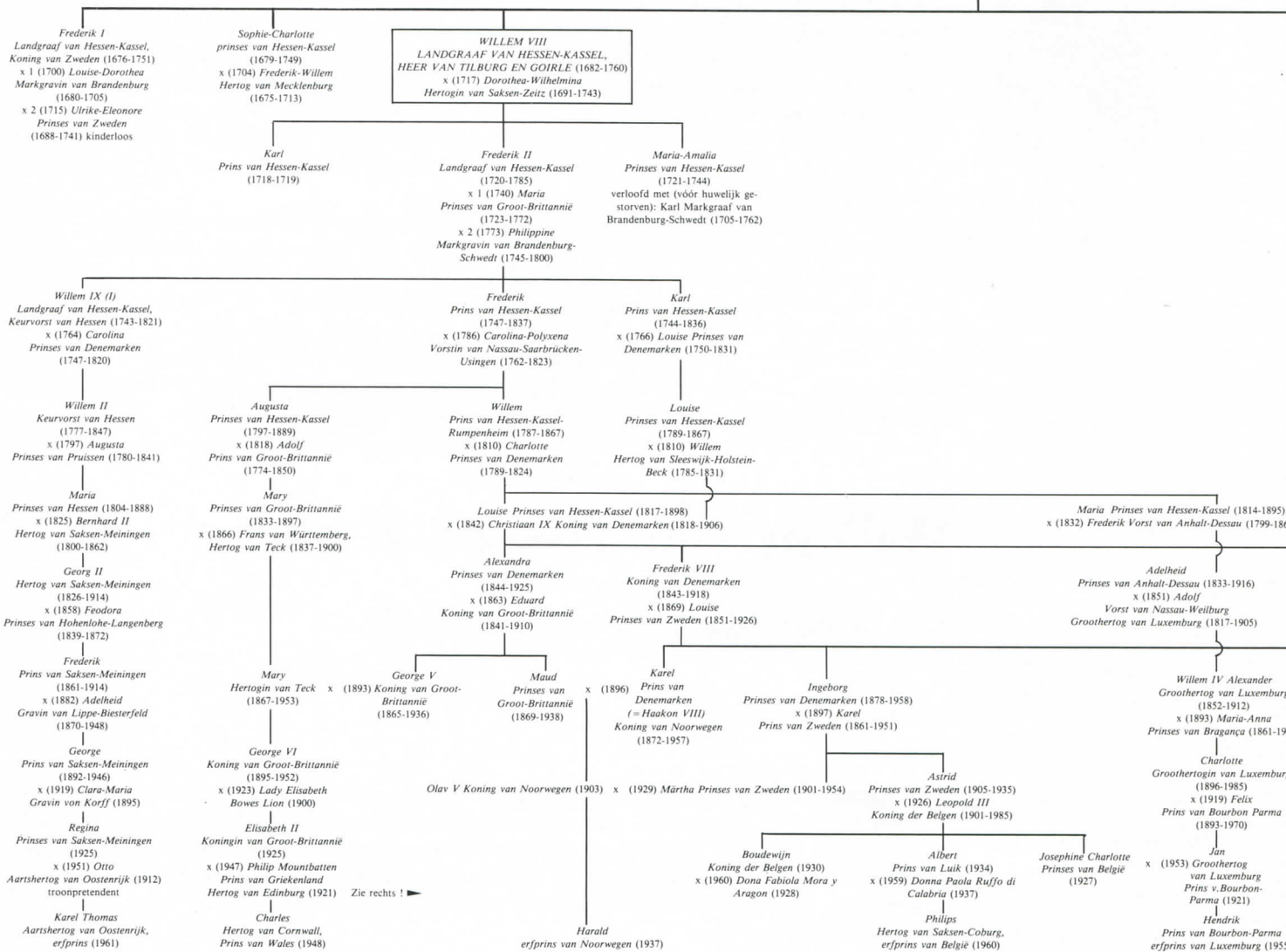
*drs. G.J.W. Steijns**

De heren van Tilburg en Goirle vanaf de eerste, Paulus van Haestrecht, tot en met de laatste, Diederik Johan van Hogendorp, behoorden bijna zonder uitzondering tot de lagere soms zelfs zeer jonge inlandse adel. Met inlands bedoelen we dan zowel de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden en het direct aangrenzende gebied. Op deze regel is een uitzondering, waarop ik in deze korte enigszins speels-genealogische bijdrage wil ingaan.

Daarvoor wil ik met u in de geest naar het hart van het vroegere Duitse Rijk gaan, naar het land van Hessen en meer in het bijzonder naar de oude universiteitsstad Marburg. In die stad is in de oudste gotische kerk van Duitsland het graf, althans de sinds de Reformatie lege reliekschrijn, te bewonderen van de daar in 1231 gestorven Heilige Elisabeth, de vrouw van landgraaf Lodewijk IV van Thüringen, wier dochter Sophie trouwde met hertog Hendrik II van Brabant. Hun zoon, ook 'n Hendrik van Brabant, werd als erfgenaam van zijn grootvader de stamvader van de landgraven van Hessen. Het hoog boven Marburg gelegen fraaie slot, dat groeide uit het nederig onderkomen van de vrome en liefdadige Elisabeth, is altijd een van hun residenties gebleven, en dan met name van de tak Van Hessen-Kassel. De familie is namelijk in de loop der eeuwen in een aantal takken uiteen gevallen. Dit had mede zijn oorzaak in het steeds maar groter worden van het gebied en het voortdurend verdelen van

de door politieke omstandigheden of huwelijken (wat soms op hetzelfde neerkwam) nieuw verworven gebieden onder de talrijke erfgenamen. Landgraaf Philips (1504-1567), bijgenaamd de Grootmoedige, was de laatste die nog in het onverdeelde Hessen heerste. Hij is een belangrijk man geweest in de begintijd van de Reformatie, toen de Duitse vorsten zeer nadrukkelijk partij trokken en ook daadwerkelijk ingrepen in kerkelijke aangelegenheden. De geloofsovertuiging van de vorst was bepalend voor die van zijn onderdanen. Op Philips' initiatief had in 1529 op het Marburger slot een, in zijn effect mislukt, gesprek plaats tussen de leiders van de Reformatie onder wie Lütther, Melancthon en Zwingli, om te komen tot eenheid van opvattingen, met name over het Avondmaal. Philips was de grootvader van moeders zijde van Anna van Saksen, de tweede vrouw van Willem van Oranje, die met dit huwelijk ook bepaald politieke bedoelingen heeft gehad. Er bestonden overigens al veel

*) Drs. G.J.W. Steijns (1942) is gemeentearchivaris van Tilburg. Hij publiceerde eerder vijf artikelen in 'Tilburg' over met name kerkgeschiedenis en monumenten.

eerder familierelaties tussen de huizen Hessen en Nassau en er zouden er nog talloze volgen.

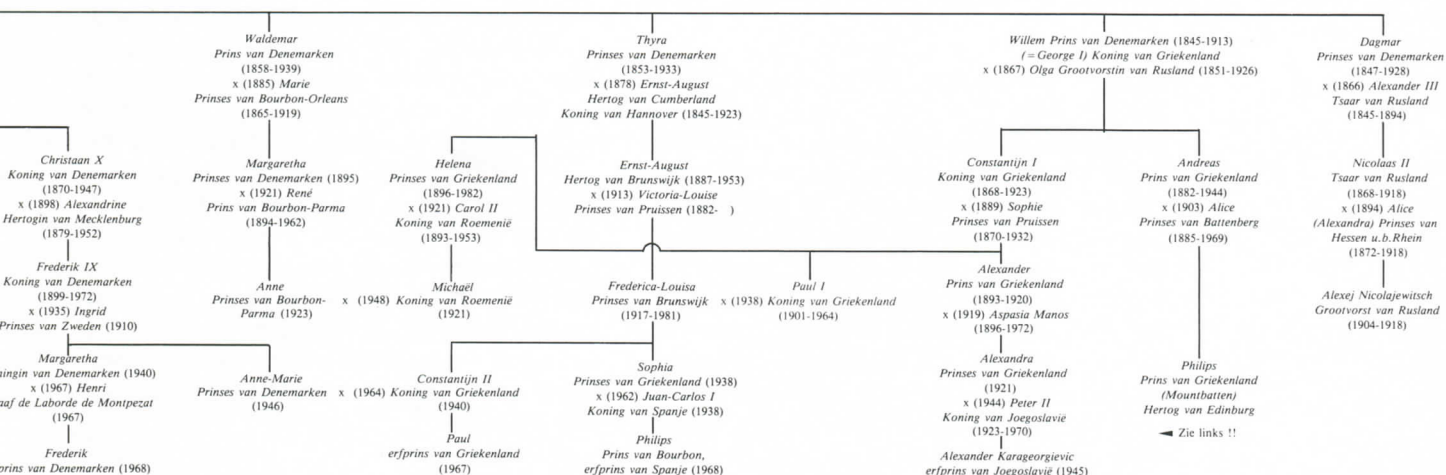
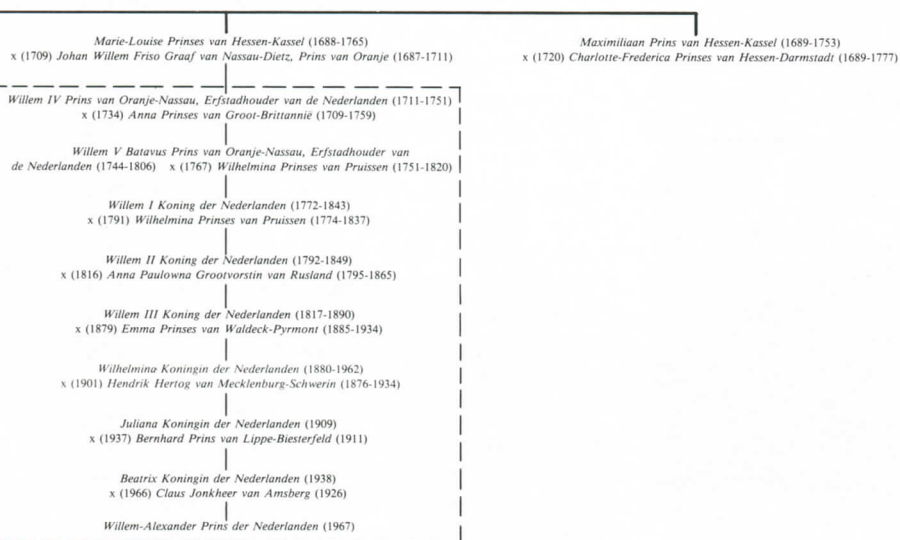
Na de dood van Landgraaf Philips ontstonden door erfdelingen en verzoeningen na ruzies in de landgrafelijke familie in de loop van de tijd regerende takken in Darmstadt (later de groothertogen van Hessen und bei Rhein, waaruit de laatste tsarina van Rusland stamde), in Kassel (later te beginnen met de kleinzoon van de heer van Tilburg, Keurvorsten van Hessen), in Rheinfels-Rothenburg, in Philipsthal en in Homburg. Uit een morganatisch huwelijk van Alexander van Hessen und bei Rhein stamt de familie Von Battenberg, die door huwelijken met leden van het Engelse koningshuis onder de

naam Mountbatten daar vrijwel in is opgegaan.

Een rechtstreekse nazaat van de Heilige Elisabeth in de dertiende generatie was Willem VIII van Hessen-Kassel. Deze vorst, die van 1751 tot 1760 landgraaf was, is de door ons bedoelde uitzondering in de Tilburgse heerlijkheid.

Hoe is dat zo gekomen?

De landgraven van Hessen-Kassel hadden aan het eind van de 17e eeuw een lucratieve methode ontwikkeld om de staatskas te vullen. Zij vroegen geen hoge belastingen van hun onderdanen, maar lieten deze lijfelijk het vaderland dienen in goed geoefende legers, die echter niet ingezet werden voor de

verdediging of vergroting van het eigen grondgebied. Nee, zij werden door hun vorst door middel van 'subsidie-verdragen' verhuurd aan de elkaar beoorlopende Europese mogendheden, zoals de Republiek der Verenigde Nederlanden. Zo kon het gebeuren, dat de jonge Willem van Hessen-Kassel, die als zevende zoon in eigen land toch geen toekomst leek te hebben, als luitenant-generaal van een export-leger in onze streken terecht kwam, in 1712 tot gouverneur van Breda en later als zodanig in Maastricht benoemd werd, en een belangrijke militaire en politieke adviseur werd van de zoon van zijn zus Marie-Louise, onze stadhouder Willem IV. Toevallig stonden in die tijd het kasteel en de heerlijkheid van Tilburg te koop. De familie

Schetz-Van Grobbendonk was door allerlei omstandigheden gedwongen om zich ervan te ontdoen.

Willem van Hessen-Kassel, die kennelijk in de buurt van zijn werk een onderkomen zocht, werd in 1710 voor 127.500 gulden de nieuwe eigenaar. Tot 1754 is hij heer van Tilburg gebleven.

Toen verkocht hij de heerlijkheid met een aanzienlijke winst, voor 165.000 toenmalige guldens aan Gijsbert van Hogendorp. Met de opbrengst heeft hij schijnt het in Kassel Slot Wilhelmsthal gebouwd. Hij verbleef toen immers al sinds 25 jaren niet meer in de Nederlanden. Het lot had namelijk gewild, dat nadat van zijn zes oudere broers er vijf jong waren gestorven, de enig overgebleven broer

afb. 1 Willem van Hessen-Kassel, heer van Tilburg en Goirle van 1710 tot 1754. Naar een gravure van J. Houbraken (Amsterdam 1755).

Frederik prinsgemaal en troonopvolger in Zweden was geworden. Daardoor moest Willem na de dood van zijn vader in 1730 het regentschap in Kassel gaan waarnemen. Toen de Zweedse broer in 1751 ook kinderloos stierf, volgde hij hem als Landgraaf Willem VIII op. Hij is daar in Hessen een verlicht en bewonderd bestuurder geweest, die zoals toen bij Rococo-vorsten gebruikelijk was, de kunst zeer bevorderde. In tegenstelling echter tot zijn fluitspelende tijdgenoot Frederik II van Pruisen of de Oostenrijkse Habsburgers hield hij absoluut niet van muziek. Wél van schilderkunst! Zijn verzameling Hollandse meesters, opgebouwd in en ook nog na zijn Staatse tijd, vormt nog steeds de kern van het bezit van het museum van Kassel.

Deze stad verfraaide hij met vele bouwwerken. Ook in Tilburg hadden we van die architectonische hobby profijt kunnen hebben, ware het niet, dat de grootse plannen van architect Robert de Cotte voor de verbouwing van het uitgeleefde middeleeuwse kasteel waarschijnlijk uiteindelijk door Willems vertrek niet door zijn gegaan. Wél werd al in 1712 in zijn opdracht een deel van de woeste gronden van de gemeente aan de huidige Bredaseweg omgetoverd tot een comfortabel jachtpark, de nog bestaande Oude Warande. Het beheer van zijn goederen en de huishouding van de heerlijkheid vergden uiteraard een behoorlijke administratie. Er dienden door het dorpsbestuur en de rentmeesters zoals bijvoorbeeld Jan Anthony van Spaendonck beslissingen genomen te worden in

overeenstemming met de wensen van de zeker na 1730 voortdurend afwezige heer. Zo ontstonden er een drukke correspondentie en verslaglegging tussen Tilburg en Kassel. En zo kon het dus ook gebeuren, dat er in het huidige staatsarchief van Hessen, dat gevestigd is in Marburg, heel wat bronnen voor de geschiedenis van onze stad in de 18e eeuw berusten. Jaren geleden hebben we daar al kopieën van laten maken, die met name ijverig bestudeerd zijn toen onlangs het kasteel werd opgegraven. De originelen blijven natuurlijk waar ze thuis horen, in het archief van Willem, wiens portret met volledige titulatuur hierbij wordt afgebeeld: 'Willem VIII, door Gods genade landgraaf van Hessen, vorst van Hersfeld, graaf van Katzenelnbogen, heer van Ziegenhain, Nidda, Schaumburg en Hanau, geboren 21 maart 1682'. Hij stierf op 1 februari 1760 en liet maar één zoon na, die op zijn beurt echter vele nakomelingen kreeg, zodat zowat alle nog regerende vorsten, troonopvolgers en troonpretendenten van verdwenen monarchieën in Europa van hem afstammen. Dat geldt overigens merkwaardigerwijs niet voor het Nederlandse vorstenhuis. Willem van Hessen-Kassel was zelf driemaal achter-achter-kleinzoon van dochters van Willem van Oranje, maar voorzover ik heb kunnen nagaan had hij geen nakomelingen, die dit Oranje-bloed weer terug naar de bron hebben doen vloeien. Dat was uiteraard wel via zijn zus Marie-Louise het geval. Zij werd de legendarische 'Marijke Meu', de stammoeder van onze tweede generatie Stadhouders en de latere Koningen en Koninginnen der Nederlanden. Het genealogisch overzicht moet verder voor zich spreken!

Voornaamste bronnen

- J.A.J. Beccx, *Over hoeven en hoevenaars onder het kasteel van Tilburg*, in: *Jaarboek De Lindeboom* I (1977), p. 34 vv. Tilburg 1976.
- Wolf von Both en Hans Vogel, *Landgraf Wilhelm VIII. von Hessen-Kassel, ein Fürst der Rokokozeit*. München/Berlin, 1964.
- A.W.E. Dek, *Genealogie van het Vorstenhuis Nassau*. Zaltbommel, 1970.
- B. Dijksterhuis, *Bijdragen tot de geschiedenis der heerlijkheid Tilburg en Goirle*. Tilburg, 1899.
- Walter Heinemeyer e.a., *Die Heilige Elisabeth in Hessen*, Ausstellung für die Philipps-Universität Marburg. Marburg, 1983. (M.n. de inleiding op de catalogus).
- Hans Philippi, *Politische Akten nach Philip d.Gr. 1567-1821*; Abteilung a: Landgräfliche Personalien (Repertorien des Hessischen Staatsarchivs Marburg, Bestand 4). Marburg/Lahn, 1973.
- Detlev Schwennicke (red.), *Europäische Stammtafeln, neue Folge*. Marburg, 1980. Verschenen: Band I - XI. Voor dit artikel vooral: Band I, Die Deutschen Staaten, Tafel 95-107: Das Haus Hessen; en verder passim.
- Uwe Schultz (red.), *Die Geschichte Hessens*. Stuttgart, 1983.
- H. Stoecker, *Graven naar het kasteel van Tilburg*. Waalre, 1986 (Bijdragen tot de studie van Brabants Heem, deel XXIV).